

Anna Józefowicz

Mikołaj Rej – prekursor obywatelskiego wychowania

W prezentowanym artykule chciałam zwrócić uwagę na poglądy wyrażane przez Mikołaja Reja, które pozwalają na mówienie o nim jako prekursorze obywatelskiego wychowania. Chciałabym także przybliżyć tło epoki w której tworzył Mikołaj Rej, nawiązać do współczesności podkreślając wartość humanizmu i obywatelskiego wychowania.

Mikołaj Rej żył w burzliwej epoce renesansu, na którą składały się takie społeczne zmiany jak: rozkwit i polonizacja miast, rozwój demokracji szlacheckiej, walka o egzekucję praw, reformacja i kontreformacja, szerzenie się renesansowej kultury humanistycznej, rozwój nauki, sztuki, piśmiennictwa w języku ojczystym¹.

Renesans oznaczał odrodzenie się ideałów starożytnej kultury i sztuki antyku, takich jak: prawda, dobro, piękno jak też „godność i autonomia człowieka oraz pełny rozwój jego przyrodzonych możliwości”². Ze starożytności greckiej i rzymskiej czerpano wzory edukacji obywatelskiej. Grecy funkcjonowali w systemie polis, czyli małych państweczek, których obywatele poprzez udział w zgromadzeniach ludowych uczestniczyli w rządzeniu państwem. Ten model stał się symbolem społeczeństwa obywatelskiego.

Humanizm renesansowy głosił pochwałę człowieka–twórcy, w odróżnieniu od okresu średniowiecza, który wszystkie sfery życia ludzkiego podporządkowywał Bogu. Człowiek stał się wielki i wartościowy, wierzo-no w jego wartość i możliwości, w przeciwieństwie do teocentrycznej kul-

¹ B. Walczak, *Zarys dziejów języka polskiego*, Wrocław 1999, s. 120.

² *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, T. Pilch (red.), s. 267.

tury poprzedniej epoki, podkreślającej grzeszną naturę człowieka. „Antropocentryczny światopogląd odrodzeniowy propagował koncepcję człowieka postrzeganego jako swoisty mikrokosmos, jako istotę wolną, wyposażoną w potencjał twórczy oraz możliwość kształtowania własnego losu”³. Stąd obecnie mówi się o człowieku renesansowym jako wszechstronnie wykształconym, zajmującym się wieloma dziedzinami życia, sztuki i nauki. Współcześnie częściej mówi się o **humanizmie globalnym**, wyrażającym zaangażowanie na rzecz całego świata, całej planety ziemskiej⁴. Najistotniejszym założeniem nowego humanistycznego świata jest rozwój twórczości ludzkiej, nieograniczonych możliwości uczenia się, aktywności, troski o pokój i lepszy świat, co ma dać podstawę do kształtowania i kierowania się wartościami wspólnoty ludzkiej.

W tym też kontekście pragnę przedstawić Mikołaja Reja, jako **pisarza humanistę**, zaangażowanego społecznie, który zamierzał swoją twórczością inspirować zmiany w myśleniu i działaniu jednostek oraz grup społecznych, pobudzać stany pożądane w procesie wychowania, uświadamiać potrzebę rozwoju i samorealizacji.

Jego twórczość miała znamiona obywatelskiego wychowania, ponieważ nawoływała do pełnienia funkcji obywatelskich, zgodnie z definicją tegoż wychowania do „zapoznania się z obowiązkami i prawami wyznaczonymi ustawodawstwem państw, podkreślania wagi przejścia od postrzegania świata z perspektywy prywatnej i lokalnej do myślenia kategoriami całego społeczeństwa i państwa”⁵.

Najczęściej **obywatelstwo** określa się poprzez stosunek prawny łączący jednostkę z państwem, wskazując na prawa przynależne jednostce, obowiązki wobec państwa, świadomość i zdolność do dokonywania odpowiedzialnych wyborów, zdolności przewidywania skutków.

Definicja wychowania obywatelskiego przez wieki niewiele się zmieniła. F. Ch. L. Montesquien wychowanie obywatelskie rozumiał jako wychowanie ludzi wolnych, świadomych swych celów i związanych ze swoim państwem⁶. Andrzej Frycz Modrzewski w pięcioksięgu O POPRAWIE RZECZPOSPOLITEJ pisał o dobrych obyczajach, moralności, zasługach, umiejętnościach, gdyż one to decydowały o wartości człowieka. Przez wieki rodzice, opiekunowie, nauczyciele starali się kształtować tak istotne cechy obywatelskie jak: uczciwość, pracowitość, poszanowanie prawa, gotowość do działań społecznych itp.

³ Ibidem, s. 267.

⁴ Ibidem, s. 267.

⁵ *Pedagogika. Leksykon PWN*, B. Milerski, B. Śliwerski (red.), Warszawa 2000, s. 55.

⁶ S. Pajka, *Wychowanie obywatelskie*, [w:] *Encyklopedia oświaty i kultury dorosłych*, K. Wojciechowski (red.), Wrocław 1986, s. 394.

W twórczości M. Reja można było dostrzec proces stopniowego kształtowania się **głównych idei programu obywatelskiego wychowania**. Za cel obrał on wychowanie Polaka na dobrego obywatela, co oznaczało: cnotliwego chrześcijanina („chrześcijańska życzliwość każdego zdobyć musi”⁷), człowieka umiającego cieszyć się i korzystać z dóbr doczesnych, ale żyjącego statecznie, rozumnie, dbającego o własną i innych pomyślność.

Renesansowe myślenie przejawiało się u Mikołaja Reja w przekonaniu, że pisarz miał do spełnienia misję w społeczeństwie, a z tytułu **przynależności do szlachty**, misja ta urastała do wielkiej rangi. W ówczesnym państwie, stanem dominującym, wyposażonym w pełnię praw politycznych i chętnie identyfikującym się z narodem, była szlachta. Stąd Rzeczpospolita szlachecka i utożsamianie obywatelstwa z odpowiedzialnością za państwo. Szlachta przeżywała okres wielkiej aktywności politycznej, nasilającej się zwłaszcza za panowania Zygmunta Augusta. Tak też „z inicjatywy czołowych ideologów postępowej szlachty został sformułowany program wszechstronnej naprawy państwa: skarbu i wojska, sądownictwa i prawodawstwa, oświaty, zwany programem egzekucyjnym od żądania egzekucji praw i dóbr, czyli przestrzegania obowiązujących ustaw, które drogą rozdawnictwa przeszły w ręce prywatne. **Program egzekucyjny**, dzięki znakomitym mowom na czele forum sejmowym, przyczynił się do rozkwitu sztuki pięknego przemawiania w języku polskim”⁸.

Mikołaj Rej jawił się jako **szlachcic bardzo zaangażowany w sprawy polityki, „odnowy” obywateli Rzeczpospolitej**, o czym świadczy także opinia innego działacza reformacyjnego A. Trzecieckiego „żadnego sejmu, zjazdu ani żadnej koronnej sprawy nie opuścił”⁹.

Analizując wybrane utwory chciałam zwrócić uwagę, w jaki sposób realizował on program wychowania obywatelskiego, w jaki sposób wybierał to, co mogło być użyteczne dla celów perswazyjnych, co kształtowało moralność poprzez ośmieszanie przywar.

Podstawowymi kategoriami jego wypowiedzi były: dialog i przedstawianie wizerunków.

W twórczości Reja można było wyróżnić **dwa okresy**, biorąc pod uwagę powtarzalność konstrukcji jego utworów, ich poetykę. Pierwszy, to lata, w których dominowały konstrukcje dialogowe: dialogi i dramaty. Były to: *KRÓTKA ROZPRAWA MIĘDZY TRZEMA OSOBAMI, PANEM, WÓJTEM A PLEBANEM* (1543), *KUPIEC* (1543, wyd. 1549), *ŻYWOT JÓZEFA* (1545). Drugi, to czas, w którym autor dążył do kreślenia literackich wizerunków, idealnych

⁷ M. Rej, *Żywot człowieka poczciwego*, Wrocław 2003, t. II, s.436.

⁸ B. Walczak, *Zarys dziejów języka polskiego*, Wrocław 1999, s. 122.

⁹ Za: *Encyklopedia szkolna. Wiedza i nauka o języku*, A. Z. Makowiecki (red.), Warszawa 1995, s. 650.

wzorców osobowych. Należy tu wymienić: WIZERUNEK WŁASNY ŻYWOTA CZŁOWIEKA POCZCIWEGO (1558), ŻWIERZYNIĘC (1562), ŻWIERCIADŁO (1567-1568) zawierające ŻYWOT CZŁOWIEKA POCZCIWEGO.

W pierwszym okresie, w wymienionych utworach, jako główną strukturę podawczą wypowiedzi przyjmował **rozmowę, dyskurs** przynajmniej dwu lub więcej wprowadzonych postaci. Od lat czterdziestych do sześćdziesiątych XVI wieku, toczyły się gorące polemiki renesansowo-humanistyczno-reformacyjne i **konstrukcje dialogowe**, jako szczególnie nośne społecznie, cieszyły się ogromną popularnością. Uznał dramat i dialog za doskonałe narzędzie do celów dydaktyki, służące do możliwie przystępnego i wszechstronnego wyłożenia treści społeczeństwu. Szczególnie obecnie **edukacja obywatelska wskazuje na umiejętność prowadzenia dialogu**, a więc wzajemne zauważenie siebie, otwarcie się, chęć porozumienia, negocjowania i zdążania do konsensusu przy uznaniu wzajemnym wolności wypowiedzi i godności partnera.

KRÓTKA ROZPRAWA MIĘDZY TRZEMA OSOBAMI, PANEM, WÓJTEM I PLEBANEM poruszała najbardziej aktualne tematy obyczajowe, polityczne i religijne, z myślą o odnowie, reformie. Rej nie mógł obojętnie patrzeć na rozrzutność i życie ponad stan, nadużycia stanu kapłańskiego, przekupne sądownictwo, pogoni za zyskiem i urzędami, niedole chłopskie. Ukazywał i krytykował wymienione przywary występujące w każdej sferze ówczesnego życia. Oprócz trzech spierających się, ale dobitnie wyrażających swoje zdania uczestników dialogu — Pana, Wójta i Plebana, pojawiła się tu zatroskana Rzeczpospolita. Rej okazał się mistrzem w satyrycznym kreśleniu wizerunków osób, tym bardziej przekonując do zmian. O szczególnych wartościach utworu decydowały pomysłowo odmalowane scenki obyczajowe; śmiał się z duchowieństwa obiecującego zbawienie za dziesięć, domagającego się datków. Wyśmiewał zwyczaje szlacheckie, krytykował huczne biesiady kończące się bijatyką i pijaństwem. Ironiczne brzmiały także uwagi dotyczące wyższych urzędników i administracji.

Wiele myśli z KRÓTKIEJ ROZPRAWY... pozostało aktualnych i godnych przypomnienia obecnie. Między innymi stawianie dobra Rzeczpospolitej na jednym z pierwszych miejsc, szacunek do uniwersalnych wartości takich jak wolność, sprawiedliwość, solidarność, samodzielności ale i umiejętności współpracy.

W późniejszym, **drugim okresie twórczości**, kiedy to dominowały **konstrukcje „wizerunkowe”**, Mikołaj Rej starał się demaskować wady i zachęcać do naśladowania wskazanego wzorca moralnego. Takim wzorcem obywatela był szlachcic ziemianin — człowiek poczciwy. WIZERUNEK WŁASNY ŻYWOTA CZŁOWIEKA POCZCIWEGO, jedno z najwybitniejszych dzieł, przedstawia człowieka poszukującego prawdy, dobrego oby-

Mikołaj Rej

watela, umiejącego żyć z pożytkiem dla siebie, rodziny, ojczyzny i całego świata. Bohaterem tej alegorycznej opowieści był młodzieniec wędrujący w poszukiwaniu pocziwej wiedzy o życiu, która stawała się coraz jaśniejsza pod wpływem dyskusji z filozofami greckim (Arystotelesem, Epikurem, Platonem i Sokratesem).

Dzieło to urosło do miary wielkiego traktatu etycznego o życiu godziwym, cnotliwym. Mikołaj Rej uważał, że szczęśliwy może być tylko człowiek cnotliwy, prawy, ceniący ład moralny, rozum, ale też wolny i niezależny, żyjący skromnie w rodzinnym gronie, na własnym gospodarstwie, gardzący zbytkami tego świata. Szczytem rozkoszy było spokojne sumienie i radość ciągłego doskonalenia się w tych cnotach (później ten problem przedstawi także w *ŻYWCIE CZŁOWIEKA POCZIWEGO*).

To dzieło koresponduje z niektórymi kwalifikacjami obywatelskimi, które wyróżnia M. Ossowska w pracy *WZÓR OBYWATELA W USTROJU DEMOKRATYCZNYM*. Byłyby to np.: dyscyplina wewnętrzna rozumiana jako zdolność do długotrwałego wysiłku i planowania działań, uspołecznienie rozumiane jako interesowanie się zagadnieniami społecznymi, ofiarność i związana z nią służba społeczna, umiejętność współdziałania, wykluczenie warcholstwa¹⁰.

ŻWIERZYNIC, kolejne dzieło pisarza to zbiór epigramatów, galeria różnych wizerunków — przykładów sławnych postaci historycznych i mitycznych, które miały uosabiać określone modele zachowań (np. formułował Mikołaj Rej morał — życzenie w stosunku do panującego króla — Zygmunta Augusta wskazując, że idealny władca powinien łączyć cnoty starożytnych herosów: Scypionową pilność, Aleksandrową pracę, Hektorową gorliwość). O dydaktycznym charakterze dzieła świadczył napis na karcie tytułowej „Najpowinniejszy przyjaciel Prawa”.

FIGLIKI były to zabawne anegdoty, facecje, pełne pogodnego komizmu, pisane ku rozrywce i dla ćwiczenia języka polskiego; cenione także jako dzieło sztuki epigramatycznej zwięzłości i zwartości. (Rej tworząc te fraszki stał się prekursorem J. Kochanowskiego). Zgromadzone w tym dziele emblemata, bajki, przypowieści oraz innego typu wierszyki, choć bywały one czasem nieprzyzwoite, mogły równie dobrze służyć jako nauki młodemu człowiekowi, stąd przez samego autora uznane zostały za skuteczne i sprawne narzędzie dydaktyki. Dołączone do tekstu ryciny spowodowały, że dzieło to stanowiło syntezę słowa i obrazu.

W przytoczonych utworach Mikołaj Rej okazał się także mistrzem komizmu. Bronił literatury nauczającej, praktycystycznej ale był silnie przekonany o wartościach poznawczych komizmu, stąd w jego twór-

¹⁰ M. Ossowska, *Wzór obywatela w ustroju demokratycznym*, Warszawa 1946, s. 8 i nast.

czości śmiech służył uwydatnieniu treści moralizatorskich. Jego artyzm polegał nie na atakowaniu konkretnych osób, lecz ukazywaniu wad i ich nosicieli. Przedmiotem satyrycznych ataków moralisty była obyczajowość szlachty, duchowieństwa (KRÓTKA ROZPRAWA..., FIGLIKI), ich próżniactwo, głupota i nieuctwo. Uważał, że nic tak nie działa na ludzi jak ośmieszenie ich wad

gdy się jeden śmieje z drugiego... [to]
w tych śmieszkach wszystko wypowiedzą
co jeden na drugiego i od roku wiedzą.

Komizm stał się źródłem pożądanej terapii. Mikołaj Rej apelował do uczuć odbiorców, których skłaniał do śmiechu lub oburzenia przez przeaskrawienie niedoskonałości ludzkich i ironizowanie. W ten sposób wzywał do współdziałania w rozwiązywaniu problemów.

ŻWIERCADŁO — ostatnie wieloczęłonowe dzieło Reja składało się z kilku autonomicznych części. Pierwszą i najistotniejszą stanowił pisany prozą ŻYWOT CZŁOWIEKA POCZCIWEGO. Można je określić jako dzieło sumujące wiedzę twórcy o świecie i człowieku, gdyż znajdowały się tu także utwory emblematyczne, wiersze okolicznościowe o herbach różnych osób, autorskie żegnania się ze światem i biografia pisarza. Rej skorzystał ponownie z alegorii i konstrukcji emblematycznych w celu przedstawienia pojęć abstrakcyjnych, takich jak Cnota, Śmierć, Czas, Sprawiedliwość, Rozum, Pycha, Zazdrość, Fortuna, Sława. Służyły one do wizerunkowej konstrukcji przedstawiającej sens i kolejność ludzkiego żywota, jako Żeglugę po wzburzonych wodach. Życie było wędrówką, człowiek zaś pielgrzymem, żeglarzem zmierzającym do celu, którym jest kraina wiecznej szczęśliwości. Życie cnotliwe polegało na rozumnym korzystaniu z dóbr ziemskich, z uciech ziemiańsko-szlacheckich.

W ŻYWCIE CZŁOWIEKA POCZCIWEGO M. Rej nakreślił idealny wizerunek człowieka — szlachcica — ziemianina — obywatela, w jego kolejnych okresach życia i w różnych porach roku. Opisując jego wychowanie zwracał uwagę na wszechstronny rozwój, zarówno fizyczny jak i umysłowy; oprócz wiedzy książkowej istotne było także nabywanie doświadczeń, obserwacja i znajomość obyczajów. Ten utwór był o tyle ważny, gdyż podkreślał znaczenie pracy jako istotnego składnika wychowania obywatelskiego i myślał, że Polska będzie taka jaką ją stworzą swoją pracą jej obywatele. Wieki później Cyprian Kamil Norwid powiedział „ojczyzna to wielki zbiorowy obowiązek”, pozytywiści w myśl pracy u podstaw wpajali w społeczeństwo przekonania, że liczą się także czyny i dokonania małe, codzienne, pod warunkiem, że są systematyczne. Ignacy Paderewski natomiast napisał, że „sprawa narodu to nie interes, z którego wycofać się należy, gdy zamiast zysków straty przynosi. Sprawa narodu

to praca ciągła, praca stała, wytrwałość niezłomna, ofiarność nieprzerwana z pokolenia na pokolenie”¹¹. H. Ford dodał, że „praca to bardzo wielka rzecz (...) podwalina świata i stosunków ludzkich, to podstawa człowieczej godności...”¹²

„Człowiek poczciwy” M. Reja cały czas był aktywny, realizował się w wielu wymiarach życia, pracował dla siebie, rodziny i ojczyzny. Był to obywatel oszczędny i właściwie wykorzystujący czas pracy i czas wolny.

„Człowiek poczciwy” M. Reja posiadał także poczciwą rodzinę, „jakoby już dalej żywot swój w poczciwym postanowieniu rządzić i sprawować-
powinien się umiarkować. A postanowienie sobie jago żadne poczciwsze, przystojniejsze ani pobożniejsze być nie może, jedno sobie wziąć żonkę poczciwą a w bojaźni bożej wyćwiczoną”¹³. Prawy obywatel powinien obierać za przewodnika po ścieżkach życia — Rozum, a drogowskazem winna być Cnota. **Najważniejsza była cnota sprawiedliwości, jakże istotna dla wychowanie obywatelskiego.**

Dojrzałe życie człowieka poczciwego powinno toczyć się na wsi, gdzie łatwiej doświadczyć harmonii ze światem, przyrodą, a poprzez to wczuć się w rytm naturalnego biegu losów ludzkich. Starość człowieka poczciwego powinna być stateczna i cechować się stoickim spokojem oraz ufnym podaniem się Bogu i jego wyrokom. Mikołaj Rej wychowawca daje ponadczasowe, złote rady: „w opilstwie czas marnie ginie poćciwemu”¹⁴, „zazdrość jest dyjabelskim grzechem, z prawym przyjacielem wszystko miło”¹⁵, „swawolne życie swawolny żywot czyni”¹⁶, „skarbów ziemskich używać skromnie, pobożnie, poczciwie”¹⁷.

Ostatnim utworem, który wydaje się ważny w świetle poruszanej tematyki była *POSTYLLA*, w której Mikołaj Rej **opowiadał się jako zwolennik reformacji, m.in. piśmiennictwa w języku narodowym**. *POSTYLLA* stanowi zbiór kazań z dołączonymi rycinami np.: jedna przedstawiała człowieka uwieszonego na gałęzi nad urwiskiem, gdzie na dole czyhały na niego smoki, na górze czał się lew, zaś drzewo, którego się kurczowo trzymał podgryzały myszy. Tekst objaśniał alegoryczny sens ryciny i formułował moral. W ten sposób harmonijnie powiązany wizerunek pisany z wizerunkiem wyrytym na towarzyszącej ilustracji był pełniejszy, łatwiej zatrzymywał uwagę, mógł skuteczniej przekonywać odbiorcę.

¹¹ „Ziarna”, XI 1990, nr 13, s. 41.

¹² Z. Kowalewski, *Spółczesność obywatelskie w doświadczeniu historycznym*, Warszawa 1991, s. 23.

¹³ M. Rej, *Żywot człowieka poczciwego*, Wrocław 1956, s. 112.

¹⁴ M. Rej, *Żywot człowieka poczciwego*, t. I, Wrocław 2003, s. 90.

¹⁵ Ibidem, s. 329.

¹⁶ Ibidem, s. 136.

¹⁷ Ibidem, t. II, s. 489.

Na rozwój języka polskiego bardzo korzystny wpływ wywarła reforma-
cja oraz związana z nią polemika religijna między obozem różnowierczym
a Kościołem katolickim. Różnowiercy pierwsi ze względów propagan-
dowych uciekli się do języka narodowego jako środka polemiki z Kościo-
łem. M. Rej pisał w „POSTYLLI (...) św. Paweł nas srodze z tego upomina, aby-
śmy w cerkwi Bożej tym językiem mówili, któremu by wszyscy rozumieli,
powiedając iż jest większy pożytek powiedzieć pięć słów tym językiem, któ-
remu by ludzie zrozumieli, niżli pięć tysięcy, których by nie zrozumieli”¹⁸.

Mikołaj Rej podążał za postępowymi hasłami obozu egzekucyjnego,
które dotyczyły obrony języka polskiego w piśmie. Należy dodać, że
za przełomową datę, „kiedy to powoli polszczyzna wypiera łacinę z funk-
cji języka państwowego w piśmie”, należy uznać rok 1543, „w którym
pierwszy raz konstytucja sejmu krakowskiego została opublikowana
w języku polskim”¹⁹.

Pisarz nie zgadzał się na imitowanie łacińskich wzorców, pisał wyłącznie
w języku polskim twierdząc, że język narodowy jest doskonałym środkiem
ekspresji. Z tego względu nazywany jest także ojcem języka polskiego
(słynne „A niechaj narodowie wždy postronni znają / Iż Polacy nie gęsi, iż
swój język mają!” — ZWIERZYNIĘC). Zdawał sobie również sprawę, że pisząc
po polsku, mógł liczyć na szerszy odbiór, a co za tym idzie na większą sku-
teczność zawartej w nich perswazji. Rozważania nad językiem były ściśle
związane z filozofią życiową poety i wpływały na jego świat wartości.

**Mikołaj Rej był pisarzem zamiłowanym w polszczyźnie. Star-
rał się łączyć w poezji przyjemne z pożytecznym. Można stwier-
dzić-dydaktyk i humorysta, uczył i bawił. Nawoływał do pielęgno-
wania obyczajów uswięconych tradycją i przestrzegania norm spo-
łecznych uznanych za obowiązujące. Zdawał sobie sprawę z etosu spo-
łeczeństwa, który wiąże się z kulturą narodową i postrzeganiem jej na tle
innych. Obecnie patriotyzm opiera się na solidarności i przywiązaniu do
własnego narodu przy jednoczesnym szacunku do innych narodów i to jest
cechą obywatelstwa współczesnego świata.**

Od 5 VI 1989 żyjemy w III Rzeczypospolitej, J. Żebrowski twierdzi,
że „brakuje nam dobrych obyczajów i kultury politycznej”²⁰. W obec-
nych warunkach rozwoju nauki i techniki, nasilonych kontaktów i współ-
pracy międzynarodowej edukacja obywatelska wiąże się ściśle z solidnym
wykształceniem społeczeństw²¹. Dla społeczeństwo polskiego zagrożeniem

¹⁸ Za: B. Walczak, *Zarys dziejów języka polskiego*, Wrocław 1999, s. 123.

¹⁹ Ibidem, s. 124.

²⁰ J. Żebrowski, *Wychowanie obywatelskie w Polsce*, [w:] *Wychowanie a społeczeństwo obywa-
telskie*, J. Żebrowski (red.), Gdańsk 1994, s. 30.

²¹ S. Pajka, *Wychowanie obywatelskie*, [w:] *Encyklopedia oświaty i kultury dorosłych*, K. Woj-
ciechowski (red.), Wrocław 1986, s. 394.

jest pesymizm, frustracja i niechęć do włączenia się w nurt życia społecznego.

Współcześnie należy kształtować otwartą osobowość dzieci i młodzieży, w której znajdują się takie cnoty jak: odpowiedzialność, pracowitość, wytrwałość, zaradność, dynamiczność, uczciwość, skrupulatność, cierpliwość²². Teksty Mikołaja Reja są kopalnią powyższych cnót obywatelskich. Jego komizm, czyli próba dotarcia w rubaszny sposób do odbiorcy do dziś przyczynia mu czytelników. Mikołaj Rej potrafi rozbawić ukazując w ostry, satyryczny sposób wady i potknięcia, ale i wprowadzić w zadumę, kiedy łączy ośmieszanie z powagą przedstawianych zjawisk. Jego teksty są skarbnicą wiadomości o życiu i obyczajach XVII-wiecznej Polski, przede wszystkim jednak środkiem wychowawczym o niepodważalnym walorze pedagogicznym.

²² D. Żebrowska, *Edukacja obywatelska w Polsce u schyłku XX w.*, [w:] *Wychowanie a społeczeństwo obywatelskie...*, op. cit, s. 80.